

Mai vei Elder Quentin L. Cook
Ena Kuoramu ni iApositolo Le Tinikarua

Wakana kei na Tabana

Na vakusakusataki ni tuvakawa kei na cakacaka ni valetabu ena noda gauna e sa ka bibi ki na vakabulai kei na bula vakacerecerei ni matauvuale.

Ni bera toka ga na nona mate mai na kenisa ena 1981, a tukuna kivei ira na dauvolaitukutuku na dauvolaivola kilai levu o William Saroyan, “Na tamata taucoko ena mate, ia au dau vakabauta tu niu na calata o au. Ia sa vacava tu oqo?”¹

Na “ia sa vacava tu oqo” ni vakarau na mate ena bula oqo kei na “ia sa vacava tu oqo” ena raitayaloyalotaki ni bula ni cava na mate e sa mai usutu ni lomatarotaro ni tamata ka sa sauma vakavinaka sara na kosipeli vakalesuimai i Jisu Karisito ena yavu ni bula marau ni Tamada.

Ena bula oqo eda dredre, eda tagi, eda cakacaka, eda qito, eda bula, ka da qai mate. A taroga vakadodonu saraga o Jope na taro, “Kevaka sa ciba na tamata, ena bula tale ko koya?”² Na isaunitaro e sa io, vakaidina ena vuku ni veisorovaki lagilagi ni iVakabula. E itekivu madaga ni isau ni taro duatani i Jope e vakasakiti sara: “A tamata sa sucu mai vua na yalewa sa vica walega na nona siga. . . . Sa tubu mai ko koya me vaka na senikau, ka sa tamusuki tale. . . . Ni sa nuitaki, kevaka sa ta sobu na kau, ena tubu tale, ena sega talega ni yali na kena tubucoke

mai . . . ena tubura na tabana me vaka na kau sa tei.”³

Na yavu ni Tamada e sa baleta na matauvuale. E vica na noda ivolanikalou momona sara, e vakayagataki kina na ivakavuvuli ni vunika vata kei na wakana kei na tabana me vosa vakatautauvata.

Ena wase isogo ni Veiyalayalati Makawa, o Malakai, ni vakamacalataka tiko na iKarua ni Lakomai ni iVakabula, a vakayagataka vakadoudou na vosa vakatautauvata oqo. Ni vosa tiko me baleti ira na viavalevu kei na daucakaca, e dusimaka toka o koya ni ra na vakamai me vaka na vunisila ka “me kakua kina ni vo vei ira na wakana se na tabana.”⁴ E sogota o Malakai na wase oqo ena yalayala veivakadeitaki ni Turaga:

“Raica, au na talai Ilaija na parofita vei kemudou e liu, ena qai lako mai e muri na siga i Jiova e levu ka rerevaki:

“Ia ena vagolea ko koya na lomadra na qase vei ira na gone, kei na lomadra na gone vei ira na nodra qase, de’u lako mai ka cudruva na vanua ena veivakarusai.”⁵

Ena mataka lailai ni Veivakalesui mai, a taleva lesu tale o Moronai na

itukutuku oqo ena nona ivakasala tau-mada vua na cauravou o Josefa Simici ena 1823.⁶

Era vakadonuya na Lotu va-Karisito kei na Jiu e vuravura raraba na itukutuku nei Ilaija ena Veiyalayalati Makawa.⁷ O koya ka a iotioti ni parofita me taura na kaukauwa ni veivauca ni Matabete i Melikiseteki ni se bera na gauna i Jisu Karisito.⁸

Sa Vakalesuya mai o Ilaija na Idola Eso

A yaco na lesu mai i Ilaija ena Valetabu e Kirtland ena ika 3 ni Epereli, 1836. A vakaraitaka ni sa mai vakataucokotaka tiko na yalayala nei Malakai. Sa solia o koya na idola eso ni matabete me baleta na vauci ni matauvuale ena itabagauna oqo.⁹ Na ilesilesi i Ilaija e sa vakataudeitaki mai na ka e dau vakatokai ena so na gauna me yalo i Ilaija, ka, me vaka a vakatavuvulitaka o Elder Russell M. Nelson e sa “dua na ivakaraitaki ni Yalo Tabu ka vakadinadinata tiko na ituvaki vakalou ni matauvuale.”¹⁰

A vakamatatataka na Turaga na kena bibi na papitaiso. A vakatavulica o Koya, “Kevaka sa sega ni sucu e dua ena wai kei na Yalo Tabu, ena sega ni curu rawa ki na matanitu ni Kalou.”¹¹ A papitaiso saraga vakaikoya na Turaga me kena ivakaraitaki. Vakacava o ira na mate ka ra se bera ni papitaiso?

iVunau ni Valetabu kei na Cakacaka ni Tuwakawa

Ena ika 11 ni Okotova, 1840, e Nauvoo, a vola e dua na ivola o Vilate Kimball ki vua na watina, o Elder Heber C. Kimball, ka a vei qaravi voli vakaulotu vata kei ira na lewe ni Tinikarua tale eso e Peritania. A sa vakayacori oti toka na koniferedi raraba ni Okotova ena vica na siga sa oti.

Au wiliwili mai na veitiki ni vola i Vilate vakaikoya: “Keimami a tiko ena koniferedi levu ka vakasakiti duadua me qai bau yaco me vakatekivu mai na tauyavutaki ni Lotu. . . . A tadolava o Peresitedi [Josefa] Simici e dua na itukutuku vou ka lagilagi. . . . Oya, na veipapitaisotaki me baleti ira na mate. E vosa kina o Paula, ena iMatai ni Korinica wase 15 tikina e 29. E sa ciqoma o Josefa e dua na kena ivakamacala

vakavotukana sara ena vakatakila. E kaya o koya ni sa itavi ni [[lewe ni] Lotu oqo mera na papitaisotaki ena vukudra taucoko na tubudra ka ra sa mate ni se bera ni basika mai na kosipeli oqo. . . . Mai na kena qaravi tiko eda sa vaka na nodra mata, ka solia vei ira na madigi mera na tucake mai ena iMatai ni Tucaketale. E kaya o koya ni na vunautaki vei ira na kosipeli ena vale ni veivesu.”

A kuria o Vilate: “Au via papitaiso me baleti tinaqu. . . . E sega li oqo ni dua na ivunau lagilagi?”¹²

A lako mai na ivunau vakamareqeti ni vakaduavatataki matavuvale mai na vunau ena vunau kei na vosa ena vosa. Na veicakacaka vakalotu ni veisosomitaki e sa usutu ni kena semati vata na veimatavuvale tawamudu, ena cokoti vata ni wakana kei na tabana eso.

E sa matata na ivunau me baleta na matavuvale ka semati ki na tuva kawa kei na cakacaka ni valetabu. Ena ivakasala ni vakatakila taumada a vakaibalebalebaka kina na Turaga na “papitaiso me baleti ira na *nomudou* mate.”¹³ Na noda itavi vakaivunau sa muataki vei ira na tubuda. Oqo sa baleta ni ituvatuva vakasilesitieli e lomalagi e sa vu mai na matavuvale.¹⁴ Ratou sa vakayaloqaqataki ira na lewenilotu na Mataveiliutaki Taumada, vakabibi na itabagone kei na itabagone qase cake, mera vakadreta na cakacaka ni tuva kawa kei na itavi vakalotu eso me baleta na yaca ni nodra matavuvale se na yaca ni tubudra na lewe ni nodra tabanalevu kei na iteki.¹⁵ Sa dodonu meda na semati ruarua ki na wakada kei na tabada. Na vakasama ni noda veimaliwai voli ena itikitiko tawamudu e sa ka lagilagi dina.

Valetabu

A dusimaka o Wilford Woodruff ni a bula donuya voli me tavoca na yavu ni cakacaka ni valetabu na Parofita o Josefa Simici. “Ena iotioti ni gauna a sotavi ira kina na Kuoramamu Le Tinikarua, o Josefa Simici, sa solia oti vei ira nodra edaumeni.”¹⁶

Ni oti na nona a vakamatei na Parofita, era a vakacavara na Valetabu e Nauvoo na lewenilotu, ka a

vakayagataki na kaukauwa ni veivauci me vakalougatataka na udolu na lewenilotu yalodina ni bera na lako yani ki na Ulunivanua ena Ra. Ni oti e tolusagavulu na yabaki, ena vakacavari ni Valetabu e St. George, a siqema o Peresitedi Brigham Young na vakasakiti tawamudu ni cakacaka tabu vakalotu ni veivakabulai ka sa mai

rawati vakaoti me baleti ira ruarua na bula kei ira na mate.¹⁷

Oqo e vakamacalataka vakamatata o Peresitedi Wilford Woodruff: “E sega tale ni dua na ivakavuvuli e vakatakila na Turaga me’u marau vakalevu kina me tautauvata na veivueti me baleti ira na mate; ni na tiko vata kei keda na tamada, na tinada, na watida

kei na luveda ena mataisoqosoqo ni matavuvuale, ena mataka ni matai ni tucaketale ka vakakina ena Matanitu vaka-Silesitili. Oqo sa ra ivakavuvuli maucokona. Era sa rauta vinaka na solibula taucoko sara.”¹⁸

Sa dua na gauna vakaitamera dina meda bula kina. Oqo sa iotiote ni itabagauna, ka da rawa ni vakila na vakusakusataki ni cakacaka ni veivakabulai ena veivanua taucoko ka vakayagataki kina na cakacaka tabu vakalotu ni veivakabulai.¹⁹ Sa tiko oqo vei keda na valetabu ena vuqa sara na vanua me vakarautaka na cakacaka tabu vakalotu oqo ni veivakabulai. Na curumi ni valetabu me baleta na veivakavoui vakayalo, na vakacegu, tataqomaki, kei na veidusimaki ena noda bula e sa dua talega na veivakalougatataki levu.²⁰

Ni oti toka vakalailai e dua na yabaki na nona kacivi o Peresitidi Thomas S. Monson me dua na iApostolo, a vakatabuya o koya na Valetabu ni Valenivola ni Tuvakawa e Los Angeles. E tukuna o koya ni o ira na tubuda sa mate sa ra “waraka tiko na siga me daru na cakava kina na vakadidike e veiganiti me tadolava na sala, . . . [ka] lako vakakina ki na vale ni Kalou ka qarava na cakacaka oya . . . e sega ni rawa . . . ni ra qarava.”²¹

Ena nona talaucaka o Elder Monson ena gauna oya na vosa ni veivakatabui ena ika 20 ni June, 1964,

a vakayagataki voli tikoga kina e 12 na valetabu. Donuya na gauna e veiqaravi kina o Peresitidi Monson ena matabose e cake ni Lotu, e 130 mai na 142 na valetabu vakayagataki a ra sa vakatabui taumada. E sa sega ni lekaleka mai na cakamana na raici ni vakusakusataki ni cakacaka ni veivakabulai ena noda gauna. E sa kacivaki oti e ruasagavulukawalu tale na valetabu ena kedra ivakatagedegede duidui mera vakacavari kina. E walu-sagavulukalima na pasede ni lewe ni Lotu era sa tiko oqo ena loma ni 200 na maile (320 na kilomita) mai na dua na valetabu.

Na Tekinoloji ni Tuva Kawa

Na tekinoloji ni tuva kawa e sa toso sara tale tikoga vakaukauwa ki liu. A cauraka o Peresitidi Howard W. Hunter ena Maji ni 1994: “Eda sa tekivu vakayagataka tiko na tekinoloji ni veika vakaitukutuku me vakusakusataki na cakacaka tabu ni vakarautaki ni veicakacaka vakalotu me baleti ira na mate. Na itavi ni tekinoloji . . . e sa vakatotolotaki mai vua na Turaga saraga. . . . Ia, eda se tu ga oqo ena itekitekivu ni veika eda rawa ni cakava ena veiyaya oqo.”²²

Ni oti e 19 na yabaki ni itukutuku vaparofita oqo, e sa voleka ni tawa vakabauti rawa na totolo ni tekinoloji. A tukuna vei au vakalekaleka toka ga oqo e dua na tina yabaki 36

ka vakagone lalai, “Vakasamataka mada—keitou sa lako curuma mai na wili microfilm ena veivale ni tuva kawa vakatabui ki na dabe voli ena noqu teveli ni kana vata kei na noqu komupiuta ena qaravi ni tuva kawa ni oti na nodra moce rawa na luvequ.” Kemuni na taciqa kei na ganequ na noda vale ni tuva kawa e sa tiko oqo ena noda itikotiko.

Na cakacaka ni valetabu kei na tuva kawa e sega walega ni baleti keda. Vakasamataki ira ka ra tiko ena yasa kadua ni ilati ka waraka tiko na cakacaka tabu vakalotu ni veivakabulai ka na sereki ira mai na bobula ni valeniveivesu ni yalo. Na *valeniveivesu* e vakamatatataki me “e dua na ituvaki ni tu duadua se vesuki.”²³ O ira na vesuki tu ena rairai taroga tiko na taro nei William Saroyan: “Ia sa vacava tu oqo?”

A wasea e dua na sisita yalodina e dua na ka vakayalo vakamareqeti a sota kaya ena Valetabu e Salt Lake. Ena nona tiko ena rumu ni veivakataudeitaki, ni oti na kacivaki ni dua na cakacaka tabu vakalotu ni veisosomitaki vakataudeitaki, a rogoca o koya, “Io mera sereki mai na nodra vesu tu!” A vakila o koya e dua na sasaga levu me vakabibitaki me baleti ira na waraka tiko na nodra cakacaka ni veipapitaisotaki kei na veivakataudeitaki. Ena nona lesu ki vale, a vakasaqara o koya na ivolanikalou me baleta na iyatuvosa e a rogoca. A raica o koya na vakatulewa i Josefa Simici ena wase 128 ni Vunau kei na Veiyalaya-lati: “Mo dou reki ka marau vakalevu. Dou lagata mai na sere na kai vuravura. Io mera vakacaucautaka na Tui ko Imanueli ko ira na sa mate, raica sa i Koya sa lesi ni sa bera ni buli ko vuravura, meda sereki ira rawa kina mai na nodra vale ni veivesu; io mera sereki mai na nodra vesu tu.”²⁴

Na taro, na cava sa gadrevi meda cakava? Na ivakasala ni Parofita o Josefa oya me na vakacabori ena valetabu “na kedra ivolatukutuku na wekada era sa mate, io me dodonu vinaka me vakadonui kina.”²⁵

Na veiliutaki ni Lotu e sa vakaraitaka e dua na kaci matata sara ki na itabatamata tubucake tiko mai mera

liutaka na sala ena vakayagataki ni tekinoloji mera sota kaya kina na yalo i Ilaija, mera vakasaqarai ira na tubudra, ka qarava na cakacaka tabu vakalotu ni valetabu me baleti ira.²⁶ E vuqa na cakacaka dredre ena vakusakusataki ni cakacaka ni veivakabulai me baleta ruarua na bula tiko kei na mate ena vakayacori mai vei kemuni na itabagone.²⁷

Kevaka era na sega walega ni lako ki na valetabu na itabagone ena tabanalevu yadua ka caka veipapitaisotaki me baleta na nodra mate ia ka cakacaka vata talega kei na nodra matavuvale kei na lewe ni tabanalevu eso na vakarautaki ni yaca ni matavuvale me baleta na cakacaka tabu vakalotu era qarava, ena vakalougatataki sara vakalevu o ira vata kei na Lotu. Kakua ni vakamamadataka na nodra veivakayararataki na sa mate ena tokoni ni nomu sasaga kei na reki ni nodra sotavi vakaoti o ira o qarava tiko. Na veivakalougatataki vakasakiti tawamudu ena vakaduavatataki ni noda matavuvale e sa voleka ni tawa vakasamataki rawa.²⁸

Ena mata lewe ni Lotu e vuravura raraba, e limasagavulu ka dua na

pasede na qase e sega ni tiko oqo na nodra itubutubu ruarua ena iwase ni Vunikau ni Matavuvale ena vanua ni Initaneti ni Vakasaqara na Matavuvale ni Lotu. E onosagavulu ka lima na pasede ni qase e sega ni lisitaka tu na tubudra e va.²⁹ Nanuma, ke sega na wakada kei na tabada eda na sega ni vakabulai. Sa dodonu vei ira na lewe ni Lotu mera taura mai ka vakacuruma na itukutuku vakamareqeti oqo.

Sa qai tiko vakaoti vei keda na ivunau, na valetabu, kei na tekinoloji mera rawata kina na veimatavuvale na cakacaka lagilagi oqo ni veivakabulai. Au vakatura e dua na sala me na caka kina oqo. Sa rawa ni ra vakayacora na matavuvale e dua na “Vakasoqoni vata ni Vunikau ni Matavuvale.” Oqo me na sagai me vakayacori wasoma. Mera dui kauta mai na veitukutuku makawa ni matavuvale, italanoa, kei na itaba eso, ka oka kina na veiyau vakamareqeti ni tubudra kei na itubutubu. Era sa maqusa na noda itabagone ni vulica na veika me baleta na bula ni lewe ni matavuvale—na vanua era lako mai kina kei na ituvaki ni nodra bula voli. E vuqa vei ira e sa vagolea na lomadra kivei ira na nodra qase. Era taleitaka

na italanoa kei na itaba eso, ka sa tiko vei ira na kila vakatekinoloji mera vakacuruma ka vakauta na italanoa kei na itaba oqo ki na Vunikau ni Matavuvale ka vakasotara vata na yavu ni tukutuku vata na tubudra ka me maroro oqo ena veitabagauna. E dina sara, na inaki bibi oya na lewa ni cakacaka tabu vakalotu cava e se gadrevi me na vakayacori tiko ka navunavuci sara ki na cakacaka vakasakiti ni valetabu. Sa rawa ni vakayagataki na ivolalobi ni *Noqu Matavuvale* me vukea na vakai-volataki ni itukutuku ni matavuvale, italanoa, kei na itaba eso ka rawa ni lavetaki ki na Vunikau ni Matavuvale.

Na yalayala kei na nanamaki eso ni matavuvale sa dodonu me na vakabibitaki sara me taqomaka na noda icavacava vakalou. Kivei ira ka vakaraica tiko na vakayagataki yaga cake ni Siga ni Vakacecegu me baleta na matavuvale taucoko, na vakusakusataki ni cakacaka oqo e sa qele tudei. E dua na tina e marau ni talanoataka na nona vakayagataka na kompiuta na luvena tagane yabaki 17 ni oti na lotu ena Sigatabu me caka tuva kawa kei na nona taleitaka na luvena tagane yabaki 10 ni rogoa na italanoa ka

raica na itaba eso ni tubuna vakavica. Oqo e sa vakalougatataka na nodratou matavuvale taucoko me ra vakila na yalo i Ilaija. Sa dodonu me na vakamamautaki na wakada kei na tabada vakamareqeti.

A solia o Jisu Karisito na Nona bula me isoro veisosomitaki. A walia o Koya na icava ni taro ka vakavurea o Jope. A lakosivita na mate o Koya me baleta na tamata taucoko, ka da sega ni rawa ni cakava vakaikeda. Ia, sa rawa ni da qarava na cakacaka tabu vakalotu veisosomitaki eso ka yaco vakaidina me ivakabula ena Ulunivanua ko Saioni³⁰ ki na noda dui matavuvale me rawa kina vei keda, vata kei ira, meda na vakalagilagi ka vakabulai talega.

Au vakadinadinataka na veisoro-vaki maucokona ni iVakabula kei na ivakadei ni yavu ni Tamada me baleti keda kei na noda matavuvale. Ena yaca i Jisu Karisto, emeni. ■

IDUSIDUSI

1. William Saroyan, ena Henry Allen, "Raging against Aging," *Wall Street Journal*, Tise. 31, 2011–Janu. 1, 2012, C9.
2. Jope 14:14.
3. Jope 14:1, 2, 7, 9.
4. Malakai 4:1. Wale tikoga oqo e so na itukutuku era kaya tiko na tubu cake vakatotolo sara ni iwiliwili ni tamata era sa sega tiko ni via vakaluvani mera rawa ni tiko vinaka sara mai kina (raica na Abby Ellin, "The Childless Plan for Their Fading Days," *New York Times*, Feb. 15, 2014, B4). Sa lutu sara tiko mai na iwiliwili ni lewe

ni vanua ena vuqa na vanua ena vuku ni digidigi yadudua oqo. Oqo e vakatokai me "Demographic Winter" (raica na *The New Economic Reality: Demographic Winter* [documentary], byutv.org/shows).

5. Malakai 4:5–6.
6. Raica na *History of the Church*, 1:12; Vunau kei na Veiyalayalati 2.
7. Era sa waraka voli na Jiu na lesu mai i Ilaija me 2,400 na yabaki. Me yacova mai oqo, ena nodra Sida ni Lakosivia vakayabaki, se vakayakavi era vakarautaka e dua na vanua me baleti koya ka lako ki na katuba ena vakanuinui ni sa yaco mai o koya me kacivaka na lako mai ni Mesaia.
8. Raica na Bible Dictionary, "Elijah."
9. Raica na Vunau kei na Veiyalayalati 110:14–16; raica talega na Vunau kei na Veiyalayalati 2.
10. Russell M. Nelson, "A New Harvest Time," *Ensign*, Me 1998, 34.
11. Joni 3:5.
12. Vilate M. Kimball vei Heber C. Kimball, 11ni Okoto., 1840, ivola nei Vilate M. Kimball, Church History Library; vakadeitaki na sipeli kei na matanivola levu.
13. Vunau kei na Veiyalayalati 127:5; vakamatatataki.
14. Raica na *Nodra iVakavuvuli na Peresitedi ni Lotu: Joseph Fielding Smith* (2013), 68.
15. Raica na ivola ni Mataveiliutaki Taumada, Okot. 8, 2012.
16. Raica na *Discourses of Wilford Woodruff*, sel. G. Homer Durham (1946), 147.
17. A kaya o Brigham Young, "Ka ga au via raica vei ira na tamata oqo mera solia na ka e tu vei ira kei na yalodra ena taraiake ni matanitu ni Kalou, tarai ni veivaletabu, ka veiqaravi kina ena vukudra na bula kei na mate . . . mera vakaisalataki kina vakaluvei koya sa Cecere Sara" (*Deseret News*, ni Sept., 1876, 498). A tekivu na papitaiso ena vukudra na mate ena 9 ni Januəri, 1877, kei na vakaedaumeni ena rua na siga ka tarava. Na kena marautaki oqo a talaucaka o Lucy B. Young, ena nona kaya "a vakasinaiti na yalona ena vakasama ni ra sa ciqomi koya na [wekana mate] ena liga e dola tu mai, me vakatalega kina vei ira kece sara era sega talega ni rawa ni cakava vakaiira na cakacaka oqo" (nei Richard E. Bennett, "Which Is the Wisest Course?" *The Transformation in Mormon Temple Consciousness, 1870–1898*, *BYU Studies Quarterly*, vol. 52, no. 2 [2013], 22).
18. *Nodra iVakavuvuli na Peresitedi ni Lotu: Wilford Woodruff* (2004), 218–19.
19. O Peresitedi Wilford Woodruff (ka sa kilai tu me dua vei ira na daukaulotu levu duadua ena gauna oqo kivei ira na bula tiko), ni vosa tiko ena cakacaka me baleta na mate, a kaya: "Au raica na tabana ni cakacaka oqo me vaka e dua na ilesilesi bibi ka tautauvata na vunau vei ira na bula; ko ira na mate era na rogoca na domodra na italai ni Kalou ena vuravura ni yalo, ka ra na sega ni rawa ni tucake mai ena mataka ni [imatai] ni tucaketale, vakavoga ke so na cakacaka tabu e vakayacori, vei [ira]. . . . E tautauvata saraga na nona vakabulai ni dua na tamata mate . . . me vaka e dua na tamata se bula tiko" (*Nodra iVakavuvuli na Peresitedi ni Lotu: Wilford Woodruff*, 188).
20. O President Howard W. Hunter a sureti ira na lewe ni Lotu mera lako vakawasoma ki na valetabu "me baleta na veivakalougataki ni sokalou ena valetabu, na vakatabui kei na veitaqomaki ka vakatautaki tu ena loma ni veilalaga vakatabui oya. . . . E sa vakatabui ki vua na Turaga. Esa dodonu me vakatabui kivei keda" ("The Great Symbol of Our Membership," *Tambuli*, Nove. 1994, 6).
21. iTukutuku ni Veivakauqeti mai vei Peresitedi Thomas S. Monson, "Church News, 29 ni Tise., 2013, 2.
22. Howard W. Hunter, "We Have a Work to Do," *Ensign*, Mar. 1995, 65.
23. *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*, 11th ed. (2003), "prison."
24. Vunau kei na Veiyalayalati 128:22; raica talega na Vunau kei na Veiyalayalati 138:42. "Ni bera ni buli ko vuravura, sa lesia na Turaga na tamata ka na vakavuna ki na veiyalo ena [valeniveivesu] mera na sereki" (index to the triple combination, "Prison").
25. Vunau kei na Veiyalayalati 128:24.
26. Raica na ivola ni Mataveiliutaki Taumada, Okot. 8, 2012; raica talega na David A. Bednar, "Ena Vagolei na Lomadra na Gone," *Liaona*, Nove. 2011, 24–27; raica talega na R. Scott Lloyd, "Find Our Cousins": Apostle [Neil L. Andersen] "Counsels LDS Youth at RootsTech Conference," *Church News*, 16 ni Fepe. 2014, 8–9.
27. E vakaraitaki ena dua na vuli ka se qai vakayacori walega oqo ni vakatautaki tiko vakabibi ki na itabatamata oqo na vakaibalebale vakalevu ni bula mera "soli ka vei ira na tani, ka solia nodra bula kina veika lelevu cake" (Emily Esfahani Smith kei Jennifer L. Aaker, "Millennial Searchers," *New York Times Sunday Review*, 1 ni Tise. 2013, 6).
28. Raica na Howard W. Hunter, "A Temple-Motivated People," *Liaona*, Me 1995, 2–7.
29. iWiliwili e vakarautaka na Tabacakacaka ni Vola Kawa.
30. Raica na Opetaiia 1:21.